

CORAK *TARĪQ SANAD* PENGAJIAN AL-QURAN DI NEGERI PAHANG

Khairuddin bin Said

Jamaluddin bin Adam

PENDAHULUAN

Pengajian al-Quran telah melalui proses yang panjang semenjak bermulanya penurunan wahyu yang pertama ke atas Rasulullah s.a.w.. Proses penyampaian tersebut daripada Jibril kepada Nabi Muhammad s.a.w. dan seterusnya daripada Nabi Muhammad s.a.w. kepada para sahabat dan generasi seterusnya berjaya membentuk satu sistem yang paling unggul dari sudut penerimaan dan penyampaian ilmu. Sistem pembelajaran al-Quran dalam bentuk sanad terus diwarisi oleh generasi umat Islam dan terpelihara walaupun menerima perubahan dari sistem yang muncul dari pelbagai sumber. Perkembangan pengajaran dan pembelajaran al-Quran sekali gus mengembangkan rangkaian sanad mengikut pusat pengajian tertentu.

Kemunculan pusat pengajian al-Quran di Negeri Pahang turut mewarnai perkembangan tersebut dengan kemunculan *tariq* sanad yang berbeza dimiliki oleh guru-guru di pusat tahfiz di negeri tersebut. Wujudnya perbezaan tersebut dipengaruhi oleh sistem penerimaan sanad yang berlaku secara langsung daripada seorang *muqri'* kepada *qāri* dalam sistem pengajaran dan pembelajaran al-Quran secara *talaqqi*. Perbezaan yang berlaku telah membentuk corak sanad tersendiri pengajian al-Quran di Negeri Pahang dan sebagai bukti sistem tersebut sememangnya wujud dan berkembang dengan sihat.

KAJIAN LITERATUR

Beberapa kajian berkaitan dengan pengajian al-Quran telah diteliti dan dapatannya telah dikemukakan dalam pelbagai bentuk. Antaranya, kajian bertajuk Analisis Bacaan *Tariq* Riwayat Hafş 'an 'Asim Menurut Imam Muhammad Bin Muhammad Al-Jazari: Kajian di Daerah Sabak Bernam yang dilakukan oleh Mohd Nazri Bin Shahrom¹ dengan dapatan tentang bacaan aliran *Jazariyah* menurut Riwayat Imam Hafs 'an 'Asim dan mengukur tahap bacaan al-Quran dalam kalangan masyarakat di Sabak Bernam.

¹ Mohad Nazri bin Shahrom (2010) "Bacaan *Tariq* Riwayat Hafs 'an 'Asim Menurut Imam Muhammad Bin Muhammad Al-Jazari: Kajian di Daerah Sabak Bernam" (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).

Seterusnya, kajian yang dilakukan oleh Shaharuddin Bin Saad bertajuk *Tajwid Al-Quran Tariq Al-Syatibi dan Al-Jazari* Riwayat Hafş ‘An ‘Aşim: Pengenalannya di Maahad Tahfiz Darul Quran Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM)”² Kajian ini mengkaji usul-usul bacaan riwayat Imam Hafş dan juga membincangkan khilaf bacaan antara kedua tariq *Al-Syatibi* dan *Al-Jazari* dari Riwayat Hafş ‘an ‘Aşim yang pelajari oleh pelajar di Maahad Tahfiz Darul Quran.

Kajian yang dilakukan oleh Sedek Bin Ariffin yang bertajuk “Kaedah Bacaan Qira’at Hamzah Kajian di Darul Al-Quran Kuala Kubu Bharu Selangor”³ telah menghuraikan tentang sanad khususnya kepada *qira’at* Imam Hamzah. Qiraat ini yang dibawa oleh Imam Hamzah merupakan sesuatu yang mutawatir dari Rasulullah s.a.w. Terdapat juga kajian mengenai riwayat Hafş ‘an ‘Aşim yang dilakukan oleh Felza Zulhibri Bin Abdul Hamid bertajuk “Riwayat Hafş Bin Sulaiman al-Kufi: Kajian Perbandingan antara *Tariq Al-Shatibiyyah* dan *Tariq Al-Jazariyyah*”⁴ Kajian ini membincangkan perkara yang berkaitan dengan sanad berhubung dan bersambung sanad riwayat Hafş bin Sulaiman hingga kepada Rasulullah s.a.w. Kajian ini juga membincangkan perbezaan antara kedua-dua *tariq* al-Syatibiyyah dan al-Jazariyyah serta *ikhtilāf* bacaan.

Kajian-kajian yang telah dilakukan menunjukkan minat masyarakat terhadap perkembangan sistem pengajian al-Quran bersanad di pelbagai peringkat sama ada peringkat negeri atau pun pusat-pusat pengajian tertentu. Semua dapatan menunjukkan keistimewaan yang tersendiri. Namun kajian berkaitan dengan sistem sanad yang diamalkan di negeri Pahang masih belum dikaji dan fenomena ini memerlukan satu kajian untuk menghasilkan satu dapatan yang boleh mengukur perlaksanaannya.

OBJEKTIF

Dalam usaha meningkatkan keberkesanan pelaksanaan sistem pengajian al-Quran di Negeri Pahang berdasarkan sistem yang diamalkan oleh Rasulullah s.a.w. memerlukan kajian yang dijalankan dengan objektif:

- ² Shaharuddin Bin Saad (2007) “Tajwid Al-Quran *Tariq Al-Syatibi dan Al-Jazari* Riwayat Hafş ‘An ‘Aşim: Pengenalannya di Maahad Tahfiz Darul Quran Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM)” (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).
- ³ Sedek Bin Ariffin (2008) “Kaedah Bacaan Qiraat Hamzah Kajian di Darul Al-Quran Kuala Kubu Bharu Selangor” (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).
- ⁴ Felza Zulhibri Bin Abdul Hamid (2010) “Riwayat Hafş Bin Sulaiman Al-Kufi: Kajian Perbandingan antara *Tariq Al-Shatibiyyah* dan *Tariq Al-Jazariyyah*”. (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).

1. Mengemukakan pelaksanaan sistem pengajian al-Quran bersanad di Negeri Pahang
2. Menganalisis corak *tarīq sanad*-sanad pengajian al-Quran di Negeri Pahang.

KONSEP SANAD

Sanad berasal dari perkataan “سَنَدٌ” yang bermaksud bertelekan, berteleku, bersandar dan menyandarkan. Manakala “سَنَدٌ” pula bermaksud tempat sandaran.⁵ Istilah sanad dalam ilmu hadis dikenali sebagai rangkaian perawi-perawi hadis yang meriwayatkan daripada seseorang daripada seseorang sehingga sampai kepada Rasulullah s.a.w..⁶ Manakala dalam ilmu *qira'at*⁷ sanad diistilahkan sebagai rangkaian *muqri'* daripada *muqri'* sehingga sampai kepada Rasulullah s.a.w. Dalam pengertian yang lebih khusus sanad atau *isnad* bermaksud sandaran, sijil tauliah atau kesaksian dalam penerimaan sesuatu *qira'at*.⁸ Perkaitan di antara pengertian sanad dari sudut bahasa dan istilah jelas kerana sanad bertindak sebagai asas yang menjadi pegangan dalam disiplin keilmuan tersebut.

Al-Quran yang diturunkan dengan *sab'ah al-ahruf* ke atas Muhammad s.a.w. dengan pengantaraan Jibril a.s. dan Rasulullah s.a.w. mengajar para sahabat dan para sahabat mengajar generasi selepas mereka. Keadaan sedemikian berterusan sehingga *qira'at* tersebut sampai kepada sepuluh orang imam dan para perawi mereka dengan jalan yang *mutawātir*⁹ dan sanad yang sahih. Seterusnya sepuluh imam tersebut serta perawi mereka

⁵ Majma' al-Lughah al-Qahirah (2003), *Mu'jam al-Wasit*, Kaherah: Dar al-Syuruq al-Dawliyah, ms. 453.

⁶ Nur al-Din 'Itir (1997), *Manhaj al-Naqd fi 'Ulum al-Hadith*, Beirut: Dar al-Fikr al-Mu'asirah, ms. 33.

⁷ Ilmu *qira'at* ialah satu disiplin ilmu yang mengetahui cara-cara sebutan kalimah-kalimah al-Quran serta cara-cara melakukan sebutan sama ada sesuatu yang disepakati atau diperselisihkan oleh para imam *qira'at* serta dikembalikan setiap bentuk bacaan kepada penyampainya.

Muhammad Mustafa Bilal (2007), *al-Zuhur al-Nadiyyah fi Syarh Matan al-Syatibiyah fi al-Qira'at al-Sab'*, Kaherah: Dar al-Fadilah, ms. 10.

⁸ Muhammad bin Muhamad, al-Jazari (2002), *Tayyibah al-Nasyr fi Qira'at al-'Asyr*, tahkik: Muhammad bin 'Abd Allah, Kaherah: Maktabah al-Sunnah, ms. 5.

⁹ Syarat menjadikan bacaan al-Quran sebagai *mutawatir* berlaku apabila bacaan tersebut dihafal keseluruhannya oleh seseorang dengan jumlah yang ramai penghafalnya bahkan jika sebahagian besar sesuatu yang diriwayatkan semua bahagiannya oleh sejumlah khalayak maka akan diketahui secara mudah dan terhasillah sifat *mutawatir*.

'Abd al-Rahman bin Isma'il, Abu Syamah al-Maqdisi (2003), *al-Mursyid al-Wajiz ila 'Ulum tata'allaq bi al-Kitab al-'Aziz*, tahkik: Ibrahim Syams al-Din, Beirut: Dar al-Kutub al 'Ilmiyah, ms. 53.

menyebarkannya di seluruh pelusok dunia serta tersiar nama baik mereka serta dipercayai keadilan mereka oleh seluruh muslimin kerana mereka dikenali sebagai benar, amanah, baik bacaan dan teliti. Bacaan tersebut telah diterima oleh satu generasi selepas satu generasi. Dengan cara ini berkembang konsep sanad dengan cemerlang dalam ruang pengajaran ilmu *qira'at* al-Quran.¹⁰

Sanad merupakan keistimewaan yang eksklusif umat Islam dan sunnah yang matang serta kukuh sifatnya. ‘Abd Allah bin Mubarak menegaskan bahawa “*al-isnad (sanad-sanad) itu adalah sebahagian daripada agama, kalau ia tiada, nescaya sesiapa sahaja akan berkata apa sahaja yang dia suka.*” “*Sanad itu senjata mukmin. Jika seseorang tidak memiliki senjata, maka dengan apakah dia ingin berperang*”. Sufyan ibn ‘Uyaynah meriwayatkan bahawa suatu hari Imam al-Zuhri telah membacakan satu hadis, maka aku berkata kepadanya “*berilah aku hadis itu tanpa sanadnya*”. Lantas Imam al-Zuhri menjawab “*adakah engkau ingin memanjat ke bumbung tanpa menggunakan tangga*”.¹¹ Ibn Sirin menyatakan pendapatnya mengenai perkara tersebut dengan teorinya “*sesungguhnya ilmu ini merupakan sebahagian daripada agama (amanah), maka perhatikanlah daripada siapa kamu mengambilnya (mempelajarinya)*”.¹²

Teori di atas dijadikan asas dalam penyampaian dan penerimaan ilmu agama selepas munculnya golongan yang cuba membawa idea-idea atau pemikiran luar ke dalam ajaran Islam serta bermulanya pengaruh falsafah yang meletakkan akal sebagai punca ilmu pengetahuan. Teori tersebut juga meletakkan satu tanggungjawab keilmuan kepada setiap penyampai dan penerima ilmu agama agar merujuk sumber ilmu agama sebelum boleh disampaikan atau diterima kebenarannya.

PENGANUGERAHAN SANAD

Fenomena sanad telah diperbincangkan sebagai asas yang perlu diberikan perhatian yang sewajarnya dalam kajian ilmu-ilmu Islam. Kandungan ajaran Islam yang secara langsung bersumberkan wahyu tidak menerima sesuatu sandaran dalam perkara yang berkaitan dengannya berdasarkan pemikiran semata-mata. Syariat Islam bukan pengalaman dan ujikaji manusia terhadap alam atau idea berdasarkan intuisi rohani.

Istilah sanad berkait rapat dengan ijazah yang merupakan suatu pemberian daripada seorang guru kepada muridnya yang berkelayakan

¹⁰ Muhammad Salim Muhaysin (t.t.), *al-Hadi*, Beirut: Dar al-Jayl, ms. 24.

¹¹ ‘Abd al-Rahman bin Abi Bakr, al-Suyuti (t.t.), *Tadrib al-Rawi fi Syarh Taqrib al-Nawawi*, Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyah, j.1, ms. 94.

¹² Nur al-Din ‘Itir (1997), *op. cit.* ms. 55.

sebagai akuan (*taqrīr*) bagi mengesahkan atau mengakui bahawa muridnya itu telah selesai dalam pengajiannya dan berjaya serta layak dianugerahkan ijazah. Ijazah tersebut sama ada berbentuk kata-kata akuan daripada guru atau berbentuk sanad salasilah guru yang bersambung pada setiap individu tanpa terputus di mana-mana serta sampai kepada Rasulullah s.a.w. secara bertulis.

Prosedur yang digunakan dalam penganugerahan sanad sangat teliti dan ketat. Keadaan ini dipengaruhi oleh rasa keimanan dan tanggungjawab seorang *rijāl* atau *muqri'* terhadap ilmu yang disampaikan kepada *rijāl* atau *qāri*. Setiap *muqri'* perlu memikirkan keadaan kognatif dan afektif setiap *qāri*. Kemampuan kognatif merujuk kepada kemampuannya menguasai *qirā'at* dengan lengkap beserta semua khilaf di dalamnya. Dalam kata lain, setiap *muqri'* berpuas hati bahawa bacaan *qāri* adalah sama atau sampai ke tahap sebagaimana bacaan yang diajarkan oleh Jibril a.s. kepada Nabi Muhammad s.a.w.. Dari sudut afektif pula, setiap *qāri* telah dibimbing akhlak dan peribadinya oleh *muqri'* dan mengaplikasikannya dalam kehidupan seharian. Keperibadian seorang *qari* telah boleh terlepas dari pandangan gurunya sesuai dengan peranannya yang disebut sebagai *ḥamlatul al-Qur'an*.¹³

Terdapat hanya satu cara untuk memperolehi sanad. Sanad hanya diperolehi melalui pengajian secara bertalaqqi iaitu memperolehi bacaan secara berhadapan dengan seorang guru dan mengambil bacaan secara langsung dari mulut guru dengan melihat pergerakan mulut atau bibir guru dan guru tersebut juga memperolehi bacaan daripada gurunya dengan cara yang sedemikian. Keadaan ini berterusan sehingga ke peringkat para sahabat dan seterusnya Rasulullah s.a.w. Disiplin ini telah diwarisi dari generasi awal sebagaimana disebut oleh 'Urwah bin al-Zubayr: "*Sesungguhnya qira'at al-Quran merupakan satu sunnah dari sunnah-sunah Rasulullah s.a.w. maka hendaklah kamu semua membacanya sebagaimana dibacakan qira'at tersebut kepada kamu.*" Kenyataan yang sama dikemukakan oleh 'Amir bin al-Sa'bi: "*sesungguhnya qira'at al-Quran merupakan satu sunnah maka hendaklah kamu membacanya sebagaimana orang-orang terdahulu dalam kalangan kamu membacanya.*"¹⁴ Amalan tersebut telah bermula dari arahan Rasulullah s.a.w. sendiri sebagaimana yang diriwayatkan di dalam hadith:

قال علي بن أبي طالب رضي الله عنه: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ كَمَا عَلِمَ.¹⁵

¹³ Muhammad bin al-Husayn, al-Ajurri (2003), *Akhlaq Ahl al-Qur'an*, tahkik: Muhammad 'Amr bin "Abd al-Latif, Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyah, ms. 77-79.

¹⁴ 'Uthman bin Sa'id, al-Dani (2005), *Jami' fi al-Qira'at al-Sab' al-Masyhurah*, tahkik: Muhammad Saduq al-Jazai'ri, Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyah, ms. 40.

¹⁵ Ahmad, no. hadis: 3971.

Sanad merupakan sandaran yang penting bagi seseorang dalam menerima bacaan al-Quran kerana bacaan yang bersanad boleh menolak keraguan pada bacaan tersebut dan membuktikan kesahihan bacaan yang diterima. Seseorang yang khatam al-Quran dengan tajwid yang sempurna di hadapan gurunya yang bersanad maka bacaan tersebut dikira bacaan yang bersanad sama ada dikurniakan sanad yang bertulis atau sebaliknya. Bahkan mencari “*‘uluwwu al-isnad*” merupakan satu sunnah dan perbuatan yang dapat menghampirkan diri dengan Allah. Antara kandungan istilah “*‘uluwwu al-isnad*” ialah hampir dengan Rasulullah s.a.w. dari sudut bilangan *isnād* yang bersih tanpa *da‘if*. Pada zaman al-Suyuti, bilangan *isnād* sebanyak empat belas orang periwayat dari *qira’at* Ibn ‘Amir dari riwayat Ibn Dhakwan dan kemudiannya menjadi lima belas bagi *qira’at* ‘Āsim dari riwayat Hafs serta *qira’at* Ya‘qub dari riwayat Ruways.¹⁶

Semenjak kebelakangan ini, kesinambungan sistem bersanad ini dibuktikan dengan adanya dokumen yang dikenali sebagai ijazah yang menyenaraikan guru-guru atau *muqri’* yang telah mengajar dan diperakui kelayakan mereka dalam ketepatan bacaan al-Quran. Biasanya ijazah tersebut akan menyatakan *qira’at*, *riwayat* dan *ṭarīq* sesuatu bacaan yang diijazahkan kepada mereka.

Kekuatan sanad sebagai satu senjata yang kukuh adalah kesahihan terhadap sanadnya. Perkara ini telah disepakati ulama *qira’at* dan meletakkan kesahihan sanad sebagai salah satu daripada rukun *al-qirā’at* yang tiga. Keadaan ini kerana *qira’at* merupakan sunnah yang diikuti berdasarkan asas keselamatan dari sudut riwayat. Selain daripada itu, syarat kedua ialah bertepatan dengan bentuk bahasa Arab dari yang pelbagai bentuk sama yang paling fasih atau sekadar fasih kerana *qira’at* adalah sunnah yang diikuti dengan menetapkan penerimaannya serta rujukannya kepada sanad dan bukan akal atau pendapat. Rukun yang ketiga pula, bertepatan dengan salah satu *qira’at* di dalam mushaf Uthmani sekalipun hanya melalui andaian sahaja kerana para sahabat ketika penulisan mushaf Uthmani berijtihad dalam *rasmnya* berdasarkan pengetahuan tentang bahasa *qira’at*.¹⁷

Kepentingan sanad dapat difahami dari inisiatif Islam yang menuntut umatnya agar berwaspada dengan sesuatu berita yang disampaikan kerana dikuatiri kebenarannya. Ini kerana secara teorinya, setiap khabar berita yang sampai mengandungi dua unsur sama ada benar atau sebaliknya. Allah s.w.t. telah merakamkan peringatan kepada hambanya tentang perkara ini dalam Surah al-Hujurat:

¹⁶ ‘Abd al-Rahman bin Abi Bakr, al-Suyuti (t.t.), *Itqan fi ‘Ulum al-Qur’an*, tahkik: Muhammad Ibrahim, Kaheerah: Maktabah Dar al-Turath, ms. 208-209.

¹⁷ Ahmad ‘Isa al-Ma’sarawi (2006), *al-Qira’at al-Waridah fi al-Sunnah*, Kaheerah: Dar al-Salam, ms. 44.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِنْ جَآءَكُمۡ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْا اَنْ تُصِيبُوْا قَوْمًا
بِجَهْلَةٍ فَتُصْبِحُوْا عَلٰٓى مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ ﴿٦﴾

Maksudnya:

Wahai orang-orang yang beriman! jika datang kepada kamu seorang fasik membawa sesuatu berita, maka selidikilah (untuk menentukan) kebenarannya, supaya kamu tidak menimpakan sesuatu kaum dengan perkara yang tidak diingini dengan sebab kejahilan kamu (mengenainya) sehingga menjadikan kamu menyesali apa yang kamu telah lakukan.

Surah al-Hujurat: 6.

Melalui peristiwa *al-'Ardah al-Akhirah* dapat difahami bahawa cara penerimaan sanad al-Quran adalah dengan membaca ayat suci al-Quran dengan sempurna bermula dari Surah al-Fatihah sehinggalah surah yang terakhir iaitu al-Nas di hadapan guru yang diyakini sanadnya sampai kepada Rasulullah s.a.w. secara *talaqqi* atau *mushafahah*.¹⁸ Setelah sempurna keseluruhannya, maka guru tersebut mengijazhkannya tanda pengiktirafan terhadap kesungguhan anak muridnya dalam menerima bacaan al-Quran sebagaimana ia diturunkan. Sebagai simbol kepada pengijazahan tersebut, ada di antara para guru memberikan sehelai kertas dan ditulis sanad-sanad bacaan al-Quran yang diterimanya sehingga kepada anak muridnya. Sebahagian yang lain pula cukup dengan sekadar berjabat tangan dan ditauliahkan dengan menyebut sanad-sanad al-Quran yang diterimanya sehingga kepada anak muridnya. Firman Allah:

وَإِنَّكَ لَتَلْقَىٰ الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾

Maksudnya:

Dan sesungguhnya engkau (wahai Muhammad) diberikan menyambut dan menerima al-Quran dari sisi Allah yang Maha Bijaksana, lagi Maha Mengetahui.

Terjemahan Surah al-Naml: 6

¹⁸ 'Abd al-Rahman bin Isma'il, Abu Syamah al-Maqdisi (2003), *op. cit.* ms. 41.

SANAD PENGAJIAN AL-QURAN DI NEGERI PAHANG

Qira'at Imam 'Asim

Penyampaian dan penerimaan *qira'at* al-Quran semenjak penurunannya diakui hanya melalui *talaqqī* dan ambilan langsung daripada seorang imam daripada seorang imam telah membentuk satu konsensus masyarakat Islam menerima *qira'at* imam tersebut dan diakui sandarannya kepada imam tersebut. Kemudian imam telah membentuk *qurrā'* yang ramai dan bertebaran dan silih berganti melahirkan pula *tabaqat* yang masyhur pada setiap peringkat sehinggalah kepada kemunculan *qira'at sab'ah*. Dalam peringkat inilah *qira'at* Imām 'Aṣim sebagai salah satu *qira'at sab'ah* masyhur di Kufah semenjak tahun 200H.¹⁹

Nama Imam 'Asim ialah 'Asim bin Abi Najud al-Asadi. 'Asim merupakan seorang *qari* yang cukup teliti dan sempurna bacaannya serta mempunyai suara yang baik. Beliau membaca al-Quran dari Zirr bin Hubaysh daripada 'Abd Allah bin Mas'ūd daripada Rasulullah s.a.w. Beliau meninggal dunia pada tahun 127H. *Qira'at* beliau pula diterima dan diriwayatkan oleh Syu'bah dan Hafṣ secara langsung tanpa perantaraan. Hafṣ anak tiri 'Asim yang dipelihara semenjak kecil pula meninggal dunia pada tahun 180H manakala Syu'bah telah meninggal dunia pada tahun 193H.²⁰

Kemasyhuran *qira'at* Imām 'Aṣim berterusan dan menjadi pilihan kerana *qira'at* ini paling dominan diamalkan oleh masyarakat Islam di Malaysia dan seluruh dunia.²¹ Sistem pengajian al-Quran yang berfokuskan hafalan murid yang dilaksanakan di pusat-pusat tahfiz di Negeri Pahang hanya melibatkan satu *qira'at* sahaja daripada tujuh *qira'at* yang *mutawatir*. Keadaan ini dipengaruhi oleh dua unsur utama yang terlibat usia murid yang masih muda bermula ketika berusia 13 tahun dan baru berlatih untuk menghafal al-Quran. Unsur kedua pula dipengaruhi oleh sistem pembelajaran yang memerlukan setiap murid juga mengikut sistem persekolahan Kementerian Pelajaran Malaysia yang memerlukan mereka menghadiri kelas-kelas mata pelajaran akademik seperti murid-murid dalam sistem persekolahan biasa. Kekangan ini menyebabkan pemilihan satu *qira'at* dianggap sebagai satu sistem yang paling praktikal.

¹⁹ Muhammad 'Abd al-'Azim, al-Zurqani (2001), *Manahil al-'Irfan fi 'Ulum al-Qur'an*, Beirut: Dar al-Ma'arif, j.1, ms. 368.

²⁰ Muhammad bin Ahmad, al-Zahabi (1988), *Ma'rifah al-Qurra' al-Kibar 'ala al-Tabaqat wa al-Isar*, tahkik: Syu'ayb al-Arna'ud, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyah, j.1, ms. 141.

²¹ Menurut Abu al-Hasan, masyarakat telah memilih *qira'at* 'Asim dan Nafi' dalam perkara yang disepati oleh kedua-duanya ke atas *qira'at* tersebut. Masyarakat berpendapat *qira'at* kedua-dua imam ini merupakan *qira'at* yang paling sahih dan fasih dari sudut bahasa Arab. Lihat Abu Syamah al-Maqdisi (2003), *op. cit.* ms. 134.

Sanad Imam ‘Asim

Sanad *qira’at* Imām ‘Aşim bersambung-sambung sehingga sampai kepada Rasulullah s.a.w. dapat diperhatikan dari jadual di bawah:

Jadual 1:
Tariq Syu’bah

Rasulullah s.a.w.
‘Abd Allah bin Mas‘ud
Abū Maryam Zīrr bin Ḥubaysh
‘Āşim al-Kūfi
Abū Bakr Syu‘bah bin ‘Ayyasy bin Sālim al-Kūfi al-Asadī

Jadual 2:
Tariq Hafş

Rasulullah s.a.w.
‘Abd Allah bin Mas‘ud
Abū Maryam Zirr bin Ḥubaysh
‘Āşim al-Kūfi
Ḥafş bin Sulayman bin al-Mughīrah al-Asadī al-Kūfi al-Ghādirī al-Bazzāz

Tariq al-Syatibiyah dan al-Jazariyah

Perkara utama yang perlu dikemukakan dalam mengkaji sanad *qira’at* Imam ‘Āşim ialah jalur sanad selepasnya yang membina satu rantaian sanad yang berterusan. Sanad al-Syatībi dan Ibn al-Jazarī telah membina *tariq* sanad yang seterusnya serta membentuk gabungan *qira’at saba‘ah* dan *qira’at ‘asyarah*.

Imam al-Syatibi ialah al-Qasim bin Firruh bin Khalaf bin Ahmad al-Ruayni al-Syatibi al-Andalusi. Ia mempunyai dua gelaran iaitu Abu Muhamad dan Abu al-Qasim. Al-Syatibi dilahirkan pada tahun 538 di Syatibah iaitu satu kota di timur Andalus. Ahli sejarah yang menulis berkaitannya mengatakan bahawa ia adalah seorang buta. Walaupun begitu mereka menyifatkannya sebagai *shāṭibiy* yang bermaksud tidak mengenali orang yang duduk bersamanya tetapi orang tersebut tidak syak dan ragu bahawa al-Syatibi melihat dengan kepintarannya dan tidak sekali-kali terdapat tanda-tanda bahawa ia adalah seorang buta. Salah seorang menteri

Salahuddin bin al-Ayyubi iaitu al-Qadhi ‘Abd al-Rahim bin ‘Ali al-Baysani mempunyai kepekaan dalam bidang bahasa dan sastera adalah antara orang yang mendapat tempat di hatinya dan memandang tinggi terhadap al-Imam al-Syatibi. Al-Qadi ‘Abd al-Rahim memuliakan al-Syatibi dengan sewajarnya lantaran mengetahui keilmuan, kelebihan dan akhlak terpuji yang dimilikinya. Beliau telah menjemput al-Syatibi untuk mengajar al-Quran, bahasa, nahu dan hadith di madrasah keluarganya.²² Al-Syatibi telah menghimpun *qira’at saba’ah* dalam *Matan al-Syāṭibiyah* yang dikenali sebagai *Ḥazr al-Amanī wa Wajh al-Tahanī fi al-Qira’at al-Sab’ah*.²³

Ibn al-Jazārī pula ialah Muhammad bin Muhammad bin ‘Ali bin Yusuf al-‘Umri al-Dimasyqi yang terkenal dengan panggilan Ibn al-Jazārī. Ibn al-Jazari lahir pada malam Sabtu 25 Ramadhan 751H di Damsyik dan meninggal pada tahun 833H. Ibn al-Jazari dibesarkan ditempat lahirnya di Damsyik. Ayahnya seorang peniaga yang baik dan amat mengambil perhatian tentang ilmu. Justeru itu, beliau telah memberi didikan hafazan al-Quran kepada Ibn al-Jazari secara bertajwid. Dalam pengajian ilmu *qira’at*, antara gurunya ialah Syeikh Abu Muhammad ‘Abd al-Wahhāb, Syeikh Ahmad bin Ibrahim al-Tham, Syeikh Ahmad bin Rajab, manakala Syeikh Ibrahim al-Hamami dan Abu al-Ma’ali Muhammad bin Ahmad al-Lubnani. Beliau telah menghasil kitab *al-Nasyr fi al-Qira’at al-‘Asyr* yang menghimpunkan *qira’at* sepuluh imam dan kemudiannya menyusunnya dalam matan *Tayyibah al-Nasyr fi al-Qira’at al-‘Asyr*.²⁴

Al-Jazārī dengan kesungguhannya telah berusaha dengan segigihnya untuk mengumpul kembali semua sanad-sanad *qira’at* al-Quran di zaman beliau. Beliau telah menemui semua *qurra’* yang mempunyai sanad-sanad *qira’at* al-Quran dan menapisnya semula untuk memastikan kesahihannya. Beliau telah berjaya mengemukakan *qira’at* tujuh yang telah diusahakan oleh Imam al-Dānī terdahulu daripadanya. Al-Jazari sendiri telah mengesahkan adanya 3 lagi *qira’at* yang *mutawātir* sampai kepada Rasulullah s.a.w. yang masyhur dengan istilah *qira’at ‘asyarah*.

Sanad *Qari* dan *Muqri’* di Negeri Pahang

Sanad *qira’at* al-Quran di Negeri Pahang dapat ditemui daripada beberapa orang guru al-Quran yang berkhidmat di beberapa buah pusat tahfiz al-Quran. Sanad tersebut adalah lengkap sehingga sampai jalur sanadnya kepada Rasulullah s.a.w.. Di bawah ini dikemukakan beberapa sanad yang lengkap sampai kepada Rasulullah s.a.w.. Antara sanad tersebut ialah:²⁵

²² Al-Zahabi (1988), *op. cit.*, j. 2, ms. 531.

²³ Muhammad Mustafa Bilal (2007), *op. cit.* ms. 4-5.

²⁴ Muhammad Salim Muhaysin (t.t.) *op. cit.* ms. 15.

²⁵ Wawancara dengan Ustaz Muhammad Syukri bin Che Mat di Maahad Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan pada 30 Mac 2011.

Tarīq sanad dari: Ijazah bacaan al-Quran dari awal al-Fatihah hingga akhir surah al-Nas kepada Syukri bin Che Mat²⁶ mengikut riwayat Hafis bin Sulaiman daripada ‘Asim bin Abi Najud al-Kufi *tarīq* al-Syaṭībī dan melalui sanad bacaan al-Quran yang telah diterima dari Syeikh Rida bin ‘Ali bin Barwasi bin ‘Ali telah bertalaqqi daripada Syeikh ‘Abd al-Rahim bin ‘Abd Ghani bin Ahmad bin Muḥammad al-Bannā bertalaqqi daripada Syeikh Salih Aḥmad bin Muḥammad al-Syaimi bertalaqqi daripada Syeikh ‘Abd al-Hakim bin ‘Abd al-Latif bin ‘Abd Allah bin Sulaymān bertalaqqi daripada Syeikh Aḥmad ‘Abd al-‘Aziz Ahmad Muḥammad al-Ziyād bertalaqqi *qira’at al-‘asyarah* daripada al-Syaṭībī daripada Syeikh ‘Abd Fatah Haydi bertalaqqi daripada Syeikh Muḥammad bin Aḥmad al-Syahir bi al-Mutawalli, beliau bertalaqqi dengan Syeikh Aḥmad al-Dūrr al-Malikī beliau bertalaqqi daripada Syeikh Ibrahim al-‘Ubaydi beliau bertalaqqi daripada Syeikh ‘Abd al-Raḥmān al-Ajhurī al-Makki dan Sayyid ‘Ali al-Badrī beliau bertalaqqi daripada Syeikh Aḥmad al-Asqāti dan Syeikh Muḥammad al-Azbakarī dan Syeikh Maḥfuḥ dan Syeikh ‘Abd Allah al-Maghibi dan Syeikh ‘Abduh al-Suja‘āi beliau bertalaqqi daripada Syeikh Aḥmad al-Baqarī dan al-‘Allamah Syeikh Aḥmad al-Isqāti beliau bertalaqqi daripada Syeikh Abu al-Nur al-Dimyāṭi dan beliau bertalaqqi daripada al-Muhaqiq Syeikh al-Banna dan Syeikh Aḥmad Sultan al-Muzahi beliau bertalaqqi daripada Aḥmad Sultan ‘Ali Sayf al-Din al-Basir dan Syeikh al-Sunbatī dan bertalaqqi daripada Syeikh Muḥammad al-Azbakari bertalaqqi daripada Muḥammad al-Baqarī bertalaqqi daripada Maḥfuḥ bertalaqqi daripada ‘Ali al-Ramli dan bertalaqqi daripada Syeikh ‘Abd Allah al-Syimati bertalaqqi daripada banyak Tuan Guru di antara Syeikh ‘Abd al-Khaliq al-Syimazi yang bersambung sanad dengan Syeikh al-Islām Syeikh ‘Abd Allah al-Habthi dan bersambung sanad dengan Abu ‘Amr al-Dānī dan bertalaqqi daripada Syeikh Sajadah dan daripada Syeikh al-Naṣir al-Din Muḥammad Salām al-Thablawī dan bertalaqqi al-Sunbatī dan al-Thablawī daripada al-Nūr ‘Alī bin Muḥammad Khalil bin Syeikh al-Islām Zakariyyā al-Anṣārī bertalaqqi daripada Syeikh Muḥammad al-Nuwayrī dan daripada Syeikh Syams al-Dīn bin Muḥammad bin al-Jazarī bertalaqqi daripada al-Mawlā al-Tāqi Muḥammad bertalaqqi daripada Najil Sālīm bin ‘Alī daripada Imam al-Syatibi daripada Muḥammad bin Haḍil daripada Abu Sulayman bin Najḥ daripada al-Ḥāfīz Abu ‘Amr al-Dānī bertalaqqi daripada Abū al-Ḥasan Ṭāhir bin Ghalbūn al-Muqrī’ daripada Abu al-Hasan ‘Ali bin Muhammad bin Ṣālih al-Hāsyimi daripada Abū al-Abbās Ahmad bin Ṣāhil al-Asynānī daripada Abū Muḥammad bin ‘Ubayd bin al-Ṣābbah daripada Imam Ḥafṣ bin Sulaimān bin al-Mughīrah al-Asadī al-Kūfī daripada Imām ‘Āṣim bin Abī al-Najūd al-Kūfī daripada

²⁶ Ustaz Muhammad Syukri bin Che Mat ialah pensyarah di Institut Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan, Pahang.

Abū ‘Abd al-Raḥmān ‘Abd Allah bin Ḥabīb al-Sulamī dan Zīrr bin Ḥabaysy al-Asadī mereka bertalaqqi daripada Saidina ‘Uthmān bin ‘Affān dan ‘Abd Allah bin Mas‘ūd r.a.. Manakala Abū ‘Abd al-Raḥman bin Ḥabīb al-Sulamī juga bertalaqqi daripada Saidina ‘Alī bin Abī Ṭālib dan ‘Ubay bin Ka‘ab serta Zayd bin Thabit r.a.. Manakala kelima-lima Sahabat r.a. bertalaqqi daripada Rasulullah s.a.w. dan Baginda pula bertalaqqi dari Jibril a.s. dari Lūh al-Maḥfūz daripada Allah. Teknik penerimaan sanad secara hafazan mengikut dan menepati *lahjah* Arab, menguasai dan faham *rasm* Uthmani.

Sanad tersebut juga dimiliki oleh Mohammad Ibrahim bin Mohammad Kholis,²⁷ Mohd Hasnul Minzar bin Ismail²⁸, Mohammad Lafzul bin Muda²⁹ dan Tuan Mohammad Akmal bin Tuan Ahmad³⁰ yang mengambil *qira’at* riwayat Ḥafṣ bin Sulaymān daripada ‘Āṣim bin Abū Najūd al-Kūfi dengan *tariq* al-Syaṭībī yang diterima daripada Syeikh Riḍā bin ‘Alī bin Barwasī.

Manakala Ahmad Baha’ bin Mokhtar³¹ pula mempunyai jalur sanad yang berbeza bagi sanad *qira’at* riwayat Ḥafṣ bin Sulaymān daripada ‘Āṣim bin Abū Najūd al-Kūfi dengan *tariq* al-Syaṭībī yang diterima daripada Syeikh ‘Alī bin Abd al-Majīd bin ‘Abd al-Samī‘ yang telah bertalaqqi daripada Syeikh Muḥammad bin Ismā‘il bertalaqqi dengan Syeikh Ḥusayn al-‘Ausī al-Aimaluṭī bertalaqqi dengan ‘Abd al-Hākīm bin ‘Abd Laṭīf bin ‘Abd Allah bin Sulaymān.³²

Sementara itu pula pusat Ma’ahad Tahfīz Wa Ta‘līm al-Quran di Jerantut mempunyai guru al-Quran dengan jalur sanad juga berbeza dari jalur sanad yang terdahulu. Syeikh ‘Abd al-Ghani bin Habib Allah yang berasal dari Pakistan mendapat ijazah *qira’at* al-Quran seperti sanad berikut. Syeikh ‘Abd al-Ghāni bin Ḥabīb Allah bertalaqqi daripada ‘Abd al-Ḥalīm bin Ghulam Maḥmūd bertalaqqi daripada Muḥammad ‘Abd al-Majīd bertalaqqi daripada Syeikh al-‘Arabī daripada ‘Abd al-Mālik bertalaqqi daripada Syeikh Muḥammad ‘Abd Allah bin Basyīr Khān bertalaqqi daripada Syeikh Ibrāhīm Sa‘id bin ‘Alī daripada Syeikh Ḥasan Badir daripada Syeikh Muḥammad

²⁷ Mohamad Ibrahim bin Mohammad Kholis ialah pensyarah di Maahad Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan, Pahang.

²⁸ Mohd Hasnul Minzar bin Ismail ialah pensyarah di Maahad Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan, Pahang.

²⁹ Mohammad Lafzun bin Muda ialah pensyarah di Maahad Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan, Pahang.

³⁰ Tuan Mohamad Akmal bin Tuan Ahmad ialah guru al-Quran di Maahad Tahfiz al-Basariyah, Bukit Pelindung Kuantan, Pahang.

³¹ Ahmad Baha’ bin Mokhtar ialah Pengetua di Ma’ahad Tahfiz al-Quran wal-Qiraat Tengku Ampuan Afzan, Pekan, Pahang.

³² Terdapat pertemuan jalur sanad Syukri bin Che Mat dengan jalur sanad Ahmad Baha’ bin Mokhtar pada ‘Abd al-Hakim bin ‘Abd Latif bin ‘Abd Allah bin Sulayman. Oleh kerana itu nama-nama bagi sanad tersebut tidak disebut seterusnya dan boleh dirujuk pada sanad terdahulu yang lengkap.

al-Mutawalli daripada Syeikh Aḥmad daripada Syeikh Aḥmad Salmūnah bertalaqqi daripada Syeikh Ibrāhīm al-‘Ubaydī.³³

Terdapat satu lagi sanad yang mempunyai jalur yang berbeza bagi Ustazah Siti Khadijah binti Luqman yang secara eksklusif hanya mengajar pelajar perempuan di Ma’ahad Tahfiz Wa Ta’lim al-Quran. Sanad tersebut ialah al-Sahib al-Muhtaramah al-Ustazah Siti Khadijah Binti Luqman al-Banibati bertalaqqi daripada Al-Sahib al-Muhtaramah al-Ustadhah Fatimah az-Zahrah binti Maulana al-Qari Rahim Bakhsh al-Banibati bertalaqqi daripada Syekh al-Qari Rahim Bakhsh al-Banibati bertalaqqi daripada Syekh Fat’h Muhammad Muhajir al-Madani daripada Syekh al-Qari Muhy al-Islam al-‘Uthmani daripada Syekh ‘Abd Rahman al-‘A‘ma daripada Syekh ‘Abd Rahman al-Muhaddith bin al-Qari Muhammadi dan Najib Allah dan Jabir al-Din bertalaqqi daripada Imam al-Din al-‘Amruhi bertalaqqi daripada Muhammad al-Ma‘ruf Karram Allah al-Dehlawi dan Qadir Bakhsh dan al-Qari Muhammadi bertalaqqi daripada Syekh Shah ‘Abd Majid al-Dehlawi bertalaqqi daripada Ghulam Mustafa al-Tahanisri al-Dehlawi bertalaqqi daripada al-Qari ‘Abd Ghafur al-Dehlawi bertalaqqi daripada Syekh al-Qari ‘Abd al-Khaliqi al-Manufi daripada Syams al-Din al-A‘ma daripada al-Qari ‘Abd al-Rahman daripada Syahadhah al-Yamani dan al-Syihab Ahmad al-Sunbati.³⁴

PERBINCANGAN

Melalui analisis yang dilakukan terhadap sanad-sanad yang dimiliki oleh para guru al-Quran di pusat-pusat tahfiz di Negeri Pahang menunjukkan terdapat dua aliran yang utama. Pertama aliran Mesir yang mengajar di kebanyakan pusat tahfiz sama ada milik kerajaan negeri seperti Maahad Tahfiz Negeri Pahang di Kuantan dan Ma’ahad al-Quran Wal-Qiraat Tengku Ampuan Afzan di Pekan atau pun pusat tahfiz persendirian seperti Maahad Tahfiz Darul Ulum Al-Basariah Bukit Pelindung, Berserah, Kuantan. Kedua aliran India seperti di Ma’ahad Tahfiz Wa Ta’lim al-Quran, di Jerantut. Namun hanya terdapat sebuah pusat pengajian tahfiz al-Quran bersanad dari aliran India.

³³ Terdapat pertemuan bagi semua jalur sanad terdahulu dengan jalur sanad Syeikh ‘Abd al-Ghani bin Habib Allah pada Ibrahim al-‘Ubaydi. Oleh kerana itu nama-nama bagi sanad tersebut tidak disebut seterusnya dan boleh dirujuk pada sanad terdahulu yang lengkap. Wawancara dengan Syeikh ‘Abd al-Ghani bin Habib Allah di Maahad Tahfiz Darul Ta’lim Sungai Badak, Jerantut, Pahang.

³⁴ Terdapat pertemuan sanad Ustaz Khadijah dengan sanda-sanad terdahulu pada Syeikh al-Sunbati. Oleh kerana itu nama-nama bagi sanad tersebut tidak disebut seterusnya dan boleh dirujuk pada sanad terdahulu yang lengkap. Wawancara dengan Wan Adli bin Wan Mohammed di Maahad Tahfiz Darul Ta’lim Sungai Badak, Jerantut, Pahang pada 5 April 2011.

Sekalipun terdapat dua aliran sanad qira'at di Negeri Pahang namun jalur sanad-sanad tersebut mempunyai jalan pertemuan mereka pada Syeikh Muhammad Ahmad al-Syahir bi al-Mutawalli sebelum sanad-sanad tersebut membentuk laluan yang lebih luas dan merata ke pelusuk dunia. Hanya bagi sanad Khadijah binti Luqman yang berlaku pertemuan pada peringkat ke 20 bagi Syeikh al-Syihab Ahmad al-Sunbati. Jadual di bawah menunjukkan pertemuan pada Syeikh Muhammad Ahmad al-Syahir bi al-Mutawalli.

Jadual 3:

Sanad Aliran India daripada Syeikh ‘Abd al-Halim bin Ghulam Mahmud.³⁵

‘Abd al-Ḥalīm bin Ghulām Maḥmūd
Muḥammad ‘Abd Majīd
Syeikh al-‘Arabī
‘Abd al-Mālik
Syeikh Muḥammad ‘Abd Allah bin Basyīr Khān
Syeikh Ibrāhīm Sa‘id bin ‘Alī
Syeikh Ḥasan Badīr
Syeikh Muḥammad al-Mutawalli

Jadual 4:

Sanad Aliran Mesir daripada Syeikh Ridha bin ‘Ali bin Barwasi bin ‘Ali

Syeikh Riḍā bin ‘Ali bin Barwasi bin ‘Ali
Syeikh ‘Abd Raḥīm bin ‘Abd Ghani bin Aḥmad bin Muḥammad al-Bannā
Syeikh Ṣāliḥ Aḥmad bin Muḥammad al-Syaymī
Syeikh ‘Abd Ḥakim bin ‘Abd Laṭif bin ‘Abd Allah bin Sulaymān
Syeikh Aḥmad ‘Abd al-‘Azīz Aḥmad Muḥammad al-Ziyād
Syeikh ‘Abd Fattaḥ Hunaydī
Syeikh Muḥammad al-Mutawalli

³⁵ Wawancara dengan Syeikh ‘Abd al-Ghani bin Habib Allah dan Wan Adli bin Wan Mohammed di Maahad Tahfiz Darul Ta’lim di Jerantut pada 05 April 2011.

Jadual 5:

Sanad Aliran Mesir daripada Syeikh ‘Ali bin Abd al-Majid bin ‘Abd al-Sami‘

Syeikh ‘Ali bin Abd al-Majid bin ‘Abd al-Sāmi‘
Syeikh Muḥammad bin Isma‘il
Syeikh Ḥusayn al-‘Ausi al-Aimalutī
‘Abd al-Ḥakim bin ‘Abd al-Laṭif bin ‘Abd Allah bin Sulaymān
Syeikh Aḥmad ‘Abd al-‘Aziz Aḥmad Muḥammad bin al-Ziyād
Syeikh ‘Abd al-Fattaḥ Hunaydī
Syeikh Muḥammad Aḥmad al-Syahir bi al-Mutawalli

Dari sudut “*sanad ‘ali*” menunjukkan bahawa sanad dari Mesir seperti daripada Syeikh ‘Ali bin Abd al-Majid bin ‘Abd al-Sami‘ lebih “*‘ali*” kerana hanya mempunyai 7 peringkat sehingga ke Syeikh Muhammad Ahmad al-Syahir bi al-Mutawalli. Manakala bagi sanad Syeikh Rida bin ‘Ali bin Barwasi bin ‘Ali mempunyai 7 peringkat juga. Dalam keadaan yang sama sanad dari Pakistan pula mempunyai sebanyak 8 peringkat sehingga kepada Syeikh Muhammad Ahmad al-Syahir bi al-Mutawalli. Fenomena ini menunjukkan kelebihan dari segi “*sanad ‘ali*” bagi jalur sanad dari Mesir. Bagi sanad Khadijah untuk sampai kepada Rasulullah s.a.w. terdapat sebanyak 36 peringkat *muqri*’.

Semua sanad guru-guru al-Quran di pusat-pusat tahfiz yang terdapat di Negeri Pahang memilki *sanad ifrad* iaitu meriwayatkan satu riwayat *qira’at* sahaja iaitu Hafs daripada ‘Asim dari *tariq* al-Syatibiyah. Keadaan ini dipengaruhi oleh kemasyhuran *qira’at* tersebut di samping keperluan semasa bagi pengajaran *qira’at* di pusat tahfiz. Tambahan pula majoriti umat Islam di Malaysia membaca al-Quran dengan *qira’at* melalui *tariq* al-Syatibiyah.

RUMUSAN DAN CADANGAN

Kajian tentang sanad guru-guru al-Quran di Negeri Pahang telah menemui dapatan yang menunjukkan unsur-unsur kepentingan sanad telah berjaya dibawa masuk dalam sistem pengajian al-Quran di pusat-pusat tahfiz. Fenomena ini dengan sendiri memberi impak yang cukup positif dalam membentuk bacaan yang tepat dan betul sebagaimana diajarkan oleh Jibril a.s. dan diwarisi oleh generasi umat Islam dari satu generasi ke generasi seterusnya.

Secara umumnya aliran Mesir mendahului dominasi sanad *qira'at* kesan faktor tenaga pengajar al-Quran yang kebanyakannya mengikuti pengajian di Mesir atau di Malaysia tetapi guru-guru mereka juga menerima pengajian di Mesir. Titik pertemuan semua sanad *qira'at* dapat dilihat pada Syeikh Muhammad Ahmad al-Syahir bi al-Mutawalli dan paling tinggi pada Syeikh al-Syihab Ahmad al-Sunbati sekalipun berlainan aliran antara Mesir dan India.

Antara cadangan yang dapat dikemukakan dalam kajian ini ialah keperluan kepada usaha untuk memastikan setiap guru al-Quran yang bertindak sebagai *muqri'* mempunyai sanad *qira'at* untuk memenuhi kepentingan sanad itu sendiri. Dalam masa yang sama, satu kajian tentang kaedah pengajaran dan pembelajaran al-Quran kedua-dua aliran ini perlu dikaji untuk dianalisis persamaan atau perbezaan setiap kedua-duanya agar kebaikan darinya dapat diutarakan kepada pihak yang bertanggungjawab terhadap perkembangan pengajian al-Quran.

PENUTUP

Sanad merupakan salah satu mekanisme yang ampuh dalam penjagaan al-Quran sebagai wahyu yang berkekalan. Pengajian dengan kaedah tersebut masih relevan dalam perkembangan dunia pendidikan di mana sahaja. Kajian tentang sanad *qira'at* al-Quran di pusat-pusat tahfiz di Negeri Pahang menunjukkan aras yang positif untuk berkembang sebagai satu disiplin yang mesti diikuti dan dimiliki oleh semua guru yang bertindak sebagai *muqri'*. Perbezaan aliran penerimaan sanad impak dari perkembangan pusat pengajian al-Quran dapat dipertemukan setelah dibuat perbandingan setiap sanad yang bermuara dari sanad yang sama pada peringkat yang lebih awal. Keadaan ini sebenarnya mempunyai kekuatan tersendiri dari sudut ketulenan ilmu dan keyakinan khalayak terhadap keilmuan para guru al-Quran.

RUJUKAN

- Aḥmad bin Ḥanbal (2005) *Musnad Imām Aḥmad*, tahkik: Aḥmad Muḥammad Syākir, Kaherah: Dār al-Ḥadīth.
- Ājurri, Muḥammad bin al-Ḥusayn, al- (2003), *Akhlāq Ahl al-Qur'ān*, tahkik: Muḥammad 'Amr bin 'Abd al-Laṭīf, Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Dānī, 'Uthmān bin Sa'id, al- (2005), *Jāmi' fī al-Qira'āt al-Sab' al-Masyhūrah*, tahkik: Muḥammad Ṣadūq al-Jazā'irī, Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Jazari, Muḥammad bin Muḥamad, al- (2002), *Tayyibah al-Nasyr fī Qira'āt al-'Asyr*, tahkik: Muḥammad bin 'Abd Allāh, Kaherah: Maktabah al-Sunnah.
- Ma'sharāwī, Aḥmad 'Isā al- (2006) *al-Qira'āt al-Wāridah fī al-Sunnah*, Kaherah: Dār al-Salām.
- Majma' al-Lughah al-Qāhirah (2003), *Mu'jam al-Wasīṭ*, Kaherah: Dār al-Syurūq al-Dawliyah.
- Maqdisī, 'Abd al-Raḥman bin Ismā'īl, Abū Syāmāh al- (2003), *al-Mursyid al-Wajīz ilā 'Ulūm tata'allaq bi al-Kitāb al-'Azīz*, tahkik: Ibrāhīm Syams al-Dīn, Beirut: Dār al-Kutub al 'Ilmiyah.
- Muḥammad bin Aḥmad al-Zahabī (1988), *Ma'rifah al-Qurra' al-Kibār 'alā al-Tabaqat wa al-I'sār*, tahkik: Syu 'ayb al-Arna'ūd, Beirut: Dār al-Kutub al- Ilmiyah.
- Muḥammad Muṣṭafā Bilāl (2007), *al-Zuhūr al-Nadiyyah fī Syarh Matan al-Syātibiyah fī al-Qira'āt al-Sab'*, Kaherah: Dār al-Faḍilah.
- Muḥammad Sālim Muḥaysin (t.t.) *al-Hādī*, Beirut: Dār al-Jayl.
- Nūr al-Dīn 'Itir (1997), *Manhaj al-Naqd fī 'Ulūm al-Ḥadīth*, Beirut: Dār al-Fikr al-Mu'āṣirah.
- Suyūṭī, 'Abd al-Raḥman bin Abī Bakr, al- (t.t.), *Itqān fī 'Ulūm al-Qur'ān*, tahkik: Muḥammad Ibrāhīm, Kaherah: Maktabah Dār al-Turāth.
-
- (t.t.), *Tadrīb al-Rāwī fī Syarh Taqrīb al-Nawāwī*, Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Zahabī, Muḥammad bin Aḥmad, al- (1988), *Ma'rifah al-Qurra' al-Kibār 'alā al-Tabaqat wa al-I'sār*, tahkik: Syu'ayb al-Arna'ūd, Beirut: Dār al-Kutub al- Ilmiyah.
- Zurqānī, Muḥammad 'Abd al-'Azīm, al- (2001), *Manāhil al-'Irfān fī 'Ulūm al-Qur'ān*, Beirut: Dār al-Ma'ārif.
- Felza Zulhibri Bin Abdul Hamid (2010), "Riwayat Ḥafṣ Bin Sulaimān Al-Kūfī: Kajian Perbandingan antara *Tariq Al-Shātibiyah* dan *Tariq Al-Jazariyyah*". (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian

Usuluddin, Universiti Malaya).

Muhamad Nazri bin Shahrom (2010), “Bacaan *Tariq* Riwayat Hafş ‘an ‘Āşim Menurut Imam Muḥammad Bin Muḥammad Al-Jazari: Kajian di Daerah Sabak Bernam” (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).

Sedek Bin Ariffin (2008), “Kaedah Bacaan Qiraat Hamzah Kajian di Darul Al-Quran Kuala Kubu Bharu Selangor” (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).

Shaharuddin Bin Saad (2007), “Tajwid Al-Quran *Tariq Al-Syāṭibi dan Al-Jazari* Riwayat Hafş ‘An ‘Āşim: Pengenalannya di Maahad Tahfiz Darul Quran Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM)” (Tesis Sarjana, Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Bahagian Usuluddin, Universiti Malaya).

Wawancara dengan Syeikh ‘Abd al-Ghani bin Ḥabīb Allāh dan Wan Adli bin Wan Mohammed di Ma’ahad Tahfiz Wa Ta’lim al-Quran di Jerantut pada 05 April 2011.

Wawancara dengan Ustaz Mohd Baha’ bin Mokhtar, Pengetua Ma’ahad Tahfiz al-Quran Wal-Qiraat Tengku Ampuan Afzan di Pekan Pahang pada 29 Mac 2011.

Wawancara dengan Ustaz Muhammad Syukri bin Che Mat di Maahad Tahfiz Negeri Pahang, Kuantan pada 30 Mac 2011.